

Вілям Текерей.

(В столітні роковини уродин).

Столітні роковини уродин Віляма Текерея (William Makepeace Thackeray) дали нагоду критикам повернути ся до сього визначного англійського письменника. З огляду на се хочу й я пригадати дещо найважнійше з життя й діяльності його.

Вже се, що Текерей був добрим приятелем Дікенса, заслугує на спомин, а крім сього він попри Дікенса найзамітнійший тодішній юморист. Дікенс і Текерей — два протилежні полюси... Оба славнозвісні юмористи. Але в першого домінуючий чинник величній ідеалізм, оптимізм, а в другого суворий песимізм, що иноді, здаєть ся, аж межує з цинічним сарказмом. Дікенс ніжний, приязно усміхнений ідеаліст; Текерей понурий, невмолимий, безоглядний реаліст — сатирик. Перед його очима просувають ся самі сноби, денді, філістри, аристократи-паразити. У їх життю, у їх діянню не бачить Текерей ані крихіточки чогось доброго, гарного, величнього, все мажже, пусте, порожне, підступне, замасковане, лїнive. У його повна безоглядність. Коли виводить лихих, зопсутих героїв, то стараєть ся як найдетальнійше та найскропулятнійше змалювати їх, схарактеризувати в тому напрямі і з того боку, значить, до острашних тїний не пропустить ані одного промінчика світла; коли знову виведе добрих людей на сцену, тоді подає нам карикатуру їх доброты, значить представляє їх як неповоружних манекінів, забудьковатих, дурноватих, півголовків, таких, що вдоволяють ся будь чим. Текерей протинає острим ножем аналізи всі прикрашення, заглядає до нутра, розвертає його і показує, що все тут мале, марне, брудне, низьке, або таки порожне: „стукає пальцем“, як пише один критик, до всіх ідеалів, аби показати, що там немає нічого“. Автор проаналізовує любовні пристрасти і пригоди, які зринають з сих любощів, заходить до родинних звязків, до товариських зносин; показує страшну погань ріжних спекуляційних підприємств, які спроваджують неминучу катастрофу в родинних пожитях; не лишає й романтичних походів, обслонених нїмбом шумного ідеалізму, стручує з високих педесталів; вибираєть ся на воєнний терен і показує, що там чинить ся та з яких мотивів усе те творить ся...

Вілям Текерей родив ся 18 липня 1811 р. в Калькуті, де його батько був урядником східно-індійського товариства. В пятому році життя відумер його отець. Мати вийшла в друге заміж за майора Smyth,

який зайняв ся щиро пасербом, не шкодував гроша на його вихованне та науку. По окінченню університету вибрав ся до Франції, Італії й Німеччини. У Ваймарі познайомив ся з Гете. В 1832 р. вернув до Англії, обняв як повнолітний батьківщину, яку вкортці протратив грою в карти і видаваннем двох часописів, літературної й політичної: „The National Standard“ і „The Constitutional“. Сі часописи зробили звісним імя Текерея в літературних кругах, а його самого покликали до літературної роботи, яку він розпочав іще як студент. В 1836 р. одружив ся з Ізабілею Shawe. Подружне пожитте було в початках уповні щасливе. Діждав ся трьох дочьок, з яких найстарша була літератка. Опісля подружній небозвід захмарив ся. Ізабеля збожеволіла. Всякий радунок став ся неможливий. Ся подія зробила важкий вплив на Текерея; вона мабуть погубила його песимізм... Бути літератором стало тепер невідкличним його завданням. Перші важнійші його річи: „Книжка Паризьких нарисів“ (Paris Sketchbook, 1840), подорожні вражіння; „Історія про Samuel-я Titmarsh-a“ і про великий діамант Hoggartu (History of Samuel Titmarsh and the great Hogarty Diamond, 1841), де автор звертаєть ся з сатирою на спекуляційні підприємства. В тому самому році вийшли гарні його „Комічні історії й нариси“ (Comic Tales and Sketches). В 1842 р. подорожував він до Ірляндії і описав сю подорож у збірці: „Книжка Ірійських нарисів“ (Irish Sketch Book); 1846 р. відбував подорож до Каира і про се теж писав: „З Корнгілю до Каира“ (From Cornhill to Grand Cairo).

Увагу ширшого загалу звернув своїм романом „Ярмарка пустоти“ (Vanity Fair, 1846–48), якого заголовок узятий зі звісної аллегоричної поеми Джона Боніяна (John Bunyan) „Похід паломника з сього світа в будучий“ (The Pilgrim's Progress from thos World to that which is to come). Сей роман — малюнок справжнього реалізму... Йдучи слідами давніх юмористів, головно Фільдінга і Свіфта, для яких він у своїх „відчитках“ розсипаєть ся з великими похвалами, безпощадно та безцеремонно зображую пустоту, нікчемну погоню за грошем, брехню, інтриги, взаємні визискування у виведених осіб. „Ярмарка пустоти“ — се історія двох жінок Амалії (Amelia Sedley) і Ревеки (Becky Sharp). Амалія неповоружна, сліпо довірлива; Ревека підступна, метка, проворна, безоглядна. Перша полюбила сліпо безхарактерного, розпусного ляйтнанта Osborna, обожає його, пропадає за ним, а він знову ходить на боки та продумує над сим, аби використану любку покинути... Від сього скандалу вратує її приятель ляйтнанта Dobbin, щира, гарна людина. З тяжким трудом звязало ся се подруже, але не на довго. Ляйтнант гине на війні. Амалія сумує по втраті чоловіка та носить щирю згадку про його у своїому серці, не дає себе нічим потішити; її увага звернена на вихованне сина.

В тому уся її розрада й потіха. По п'ятнадцятьох літах вертає з Індії приятель її чоловіка, що за сей час став полковником і Амалія виходить за його заміж.

Як житте Амалії тихе, зрезигноване, обмежене, терпляче, так знову житте Ребеки вповні бурливе, промішане більшими і меншими скандалами. Рідня її бідна, отже Ребека по виході з пансіонату поклала собі за завданне дійти до гроша і до життєвої вигоди та роскоші, байка з тим, чи чесним, чи поганим робом. Дістаєть ся до дому Амалії. Ся родина доволі богата, отже Ребека заставляє сіти на брата Амалії, хоче стати його жінкою. Дарма. Уся міць кокетерії сходить на ні на що. Брат холодний на сі підступні залицяння. Відси мандрує вона як господиня до багатого сільського панка Pitt Crawley. Тут закидає вже на добре свої сіти на всі боки... Її робота має успіх. Ребека розглянула ся швидко в новому місці і порозуміла всі відносини. Жінка сього шляхтича хоровета особа. Стала отже примилювати ся до господаря дому. Її старання не були безуспішні... Опанувала міцно скупого панка... Попри се підлабузнюєть ся вона до найстаршого сина, розпусного духовного. Приходить другий син, офіцер драгонів Rawdon до дому. Ребека напружила всі сили кокетерії. Офіцер залюблюєть ся в неї і потайно дружить ся з нею. Проживають якийсь час у Парижи, а опісля вертають до Лондону. Але Ребека сприяла собі вже свого чоловіка, вона захочує якого иншого, нового, свіжого. Запроваджує його як фальшивника й марнотратника до тюрми, а сама навязує любовні зносини з багатим льордом Steyne. Одначе близькість чоловіка не є їй по нутру. Хотіла-б, аби не було його тут. Намовляє любка, аби зробив його зарядчиком далекого острова і той вволяє її волю. Висилають чоловіка як управителем на далекий остров. Задля нездорового клімату вкоротці він умирає там. Чого хотіла, се дістала. Скандальними способами дійшла до великого майна...

Як бачимо, заголовок роману вельми влучно дібраний. Се справжня ярмарка пустоти... Нагромаджено стілько погани, що читач иноді аж очи закриває перед скандалами, наче сей паломник з поеми Джона Боніяна перед спокусами веселого міста. Але правдива вірність малюнка буде все захоплювати читача. Автор стоїть на боці, життєве лихо, здаєть ся, само просуваєть ся перед нами і викликає ілюзію імовірности. Думайте собі, що хочете про зображене житте, про змальовані події, автор сим не журить ся... Тут у сьому романі зібрані всі маркантні риси літературної фізіономії Текерея, про які я згадував зараз на початку. Се головні засновини письменської його творчости. Ся схема, се тло стрічаєть ся в кожному майже творі.

Прихильне, успішне прийняття сього роману спричинило швидко появу инших, як „Pendennis“, 1849-50; „Henry Esmond“, 1852; „The Newco-

mes“, 1855; „The Virginians“, 1857. І в цих речах просуваються сумовиті картини, оповиті важкою іронією, терпкою сатирою... Pendennis проходить крізь авантурні пригоди, поповнює всякі дурощі, які ставляють його іноді пад беріг пропасти, відки завертають його вірний товариш і любка. Коли вже доволі вишумівся в різних небезпечних авантурках, глядає влагодження на завдані рани в подружжю.

Newcomes — страшний образ руїни одної сім'ї. Попри сатиричну характеристику введених осіб є ми свідками важкої трагедії в домі затитулованої родини. Полковник Newcome заходить у спекуляційні підприємства, тратить усе майно... Дім над пропастью... Самому доводиться кінчати життя в заведенню для нуждарів. Важкі переживання... На смертній постелі снують чорні рефлексії... Не пощастило йому й його синові, що як маляр заповідав гарну артистичну будуччину. Недібране подружжя зломило до решти його сили.

Оповідання Henry Esmond подає історію оженення героя. Він стався о руку Беатрічі, доньки пані Castlewood. Але вона не хотіла про його нічого чути, бо думала про князів, богатих панів; пізніше трохи попустила зі своїх сподіванок, для неї добрий вже і учитель, якому опісля допомогла, що став єпископом. Між матір'ю і Esmond-ом витворюються взаємні симпатії і взаємні порозуміння, які кінчаються подружжям. Дальша доля доньки подана в доволі слабкому оповіданню „The Virginians“.

З інших річей годиться ще згадати оповідання: „Легенда з над Райну“ (A Legend of the Rhine), гарна сатира на лицарські романи, а понайбільше „Ревека і Ровена“ травестя оповідання „Ivanhoe“ Вальтера Скотта. Згадане оповідання — се майстерно влучна сатира на лицарські романи. Автор вельми уміло пронизує романтичні події сучасними, іноді міцно реальними. Ся сполука витворює преципітні комічні сцени, що прочитуються з великим інтересом. Романтичний, героїчний блиск щезає, гарні листки облетіли, полишається обчімхане, коструbate дерево...

В домі Ivanhoe часті невзгоди, часті нарікання. Ivanhoe мусить полишати свою хату, бо жінка (Rowena) за все докучає йому, що він любить ся в Жидівці Ревеці; збирається і мандрує до короля Річарда Львине серце.

Його подруга не збентежила ся сею мандрівкою, а навпаки втішила ся. Безмежна заздрість придавила всі інші почування. Ivanhoe приходить до табору, а там творяться вповні неідеально — героїчні вчинки. Бенкети з дамами, музика, гульня, п'яничення. Чванькуватий король пописується як своїм твором піснею „The Pore he is a happy man“, хоть автором її хто инший. Ivanhoe не втерпів і вказує королеві, що

се не його пісня. Обурення та гнів короля не знають границь, потрясли цілим його еством, бере гітару валить нею в голову противника, що важився здемаскувати його як плагіатора... Невдовзі по сій події король умирає, а Ivanhoe перебраний за монаха вертає до Англії і застає жінку безнадійно хору. А треба знати, що вона в часі неприсутности чоловіка подружилася з другим (Athelstan). Однак заздрість, прибрана релігійною домішкою, так упялила її в голову, що вмираючи на його руках, закликає, аби не женився з Жидівкою. Ivanhoe по смерті Ровени помандрував на війну до Іспанії. Тут стрічає Ревеку вже як вихрестку і дружить з нею...

Сю травестію треба зачислити до найкращих річей Текерея. Влучна злука романтизму з грубо-прозаїчною сучасністю — високо артистичний чинник, опісля преципна характеристика осіб, головна короля, зображення його надутої самохвальби, чудове обмальованне життя в таборі падають сьому оповіданню тривку вартість.

Годить ся ще піднести одну признаку його писань: стиль. „На одному полі, говорить критик Гоопс, Текерей незрівняний майстер: його чистий, простий, приманливий, гнучний, а до того крепкий і наглядний стиль, якого ніхто з його сучасників не придбав собі, робить його одним з найбільших прозаїстів англійської літератури взагалі. Коли Карлейль може часто більше крепкий, то однак Текерей вповні вільний від багатьох манір сього великого Шотландця. Текерей завсе пропорціонально добрий і без помилок, як у своїх перших, так і останніх творах, як у патетичних і трагічних сценах, так у сатиричних і юмористичних“.

Текерей був теж і критиком, а радше критиком-сатириком. Його критичний критерій: змальовувати людей такими, якими вони справді, без усякої иншої домішки. Сей свій критерій проводить він у „Листовій переписці Yellowplush-a (Y. Correspondence), де головна висміває Bulwer-a, в „Barry Lyndon“, де знову острым ножем сатири крає криміналістичні романи, а понайбільше у „Відчитих про англійських юмористів 18-го століття“, які проголошував у Англії і Північній Америці.

Широку, цінну роботу сього визначного письменника перервала смерть у 1863 р. Його значіння, його заслуги стали очевидні аж по втраті. Слава стала виростати на добре аж тоді, коли заговорила могила... Звичайна се доля замітніших робітників...

